

Mariana ANDREI
Universitatea din Pitești

ÎNSEMNĂRI DE PE RETINĂ MARIN SORESCU. JURNAL

Résumé : *Le journal, catégorie épique, située à la frontière entre l'histoire littéraire et la littérature, attire l'attention de Marin Sorescu aussi ; le journal est pour lui « quelque chose comme le journal et comme le roman ». Marin Sorescu n'est pas prêt à faire des confessions « intimes » et les coupables en sont, dans la vision de l'auteur, la civilisation et les curieux.*

Mots-clés : *journal, confessions, genre littéraire*

Apărut în anul 1999 și subintitulat *Romanul călătoriilor, Jurnalul* lui Marin Sorescu este, după propria-i mărturisire, *ceva ca jurnalul și ca romanul*. Nehotărârea autorului nu trebuie să ne mire, dacă avem în vedere că jurnalul, această specie de proză, situată la granița dintre istorie literară și beletristică, a atras cu timpul discuții contradictorii, cauzate de faptul că jurnalul intim, apărut târziu în literatură, se caracteriza la început ca un gen de sertar, folositor cu precădere autorului, iar mai târziu, ca un gen literar minor, un fel de complicitate între autor și public. Discuțiile, dacă jurnalul este sau nu o formă a literaturii, au rămas până azi în stadiul deliberărilor.

Ca expresie directă a autorului și ca gen fără reguli, care nu tinde la nimic și nu propune nimic, jurnalul este apreciat diferit de cei care s-au arătat interesați de literatura subiectivă, fie teoretic, definindu-i principiile, fie practic, ca autori de jurnale.

Dar cine sunt autorii de jurnale? Glumind, G. Călinescu (care de altfel socotește jurnalul *o prostie*) răspunde că tinerii imberbi și femeile romanțioase. În parte are dreptate; Titu Maiorescu își începe jurnalul la 15 ani, Mircea Eliade la 13 ani, Gala Galaction la 17 ani, Mihail Sebastian era și el elev de liceu când devine autor de jurnal. Dar nu numai tinerii se lasă atrași de acest fel de confesiune. Liviu Rebreanu își începe romanul la 42 de ani și-l ține până la sfârșitul vieții, Marin Preda, sensibilizat de boală și de drama conjugală, începe să-și noteze neliniștile, eșecurile, temerile sale, la vârsta de 36 de ani. Și emplele pot continua.

Tineri adolescenți sau nu, autorii de jurnale sunt ființe singuratice, nefericite, bolnave fizic și psihic, în timp ce scrierile lor de acest gen sunt *copii ai singurătății* sau *copii ai tăcerii* (Proust).

Deși n-a crezut *în valoarea acestui gen ambiguu și nici nu i-a văzut utilitatea literară*¹, Marin Preda a ținut totuși un jurnal intim în momentele de criză morală, cu, *rol, așadar, terapeutic, nu literar*.²

¹ Marin Preda, *Jurnal intim*, (Introducere de Eugen Simion), București, Editura Ziua, 2004, p. VI.

² Idem, *ibidem*, p. VI.

Tolstoi își notează în jurnal suferințele, angoasele și nemulțumirile bieteii ființe umane, ceea ce îl face pe Marin Preda să constate că: *marele artist care fusese Tolstoi dispăruse și aveam în fața mea un om neînsemnat, un fel de popă de țară.*

Că jurnalele sunt operele singurătății, ale nevoii de retragere în sine, ne-o dovedește și mărturisirea lui L. Rebreanu: *La o anumită vârstă începi să-ți dai seama cât ești de singur în lume ca om sau ca individ ... Trebuie să înțelegi că menirea omului ... este să ducă singur o viață solitară.*¹

Majoritatea autorilor de jurnale, scriu în caiete secrete cu dorința de a se vindeca de ceva, de a se purifica. Aflat în coalescență la Sinaia, M. Preda se lamentează *prins pe picior greșit* că nevasta *are chef de despărțire*. Dându-și repede seama că nimic nu-i justifică totuși lamentările, se reculege și declară ritos: *Jos obsesiile, jos lamentările, jos suferința absurdă din amor*.²

Camil Petrescu percepe și el jurnalul ca pe un instrument terapeutic, iar în urma confesiunii se declară că este mai puțin bolnav decât credea, considerând că rolul jurnalului: *era să mă pot descărca, prin examenul total al unui răstimp, de instabilitatea și jocul impresiilor organice.* (Jurnal, 29 iunie 1939). Dintre scriitorii străini, amintim pe Virginia Wolf, care consideră jurnalul ei *o supapă pentru nervi* având un rol recuperator și pe Kafka care își scrie jurnalul ca să se vindece de insomnii și *ca să dea o coerență stărilor lui incoerente din interior*³, dar și pentru că vede în jurnalul intim un instrument de cunoaștere.

Expresie a libertății de gândire, jurnalul n-a apărut din dorința de a fi literatură. Înainte de a muri, Thomas Mann consideră cele 32 de caiete păstrate *fără valoare literară*. Nici Maiorescu, al cărui jurnal este cunoscut sub titlul de *Însemnări zilnice* (titlu sugestiv, de altfel) nu are în vedere o destinație literară pentru acesta.

Și Mihail Sebastian vede în jurnal mai mult un document decât o operă de artă, pentru că are *un accent de adevăr pe care literatura nu-l realizează niciodată pe de-a-ntregul; fiindcă literatura, oricât ar fi de bună, simulează.*

Jurnalul este privit și ca o posibilitate de dedublare a autorului, deoarece *omul văzut în lume nu este niciodată cel adevărat*⁴, mult mai interesantă fiind viața decât personalitatea sa publică.

Roman indirect îi spune Mircea Eliade jurnalului său și consideră că jurnalul trebuie să fie autentic, să convingă prin frumusețea realului, nu să placă. *Mi se pare că mi-am pierdut timpul în zadar dacă nu sunt în stare să scot, din viața întregă, măcar o pagină de <viață>*, scrie el în prefața la *Șantier*, transformând astfel jurnalul într-o literatură de tip special, care trebuie să fie exactă, spontană, credibilă.

Părerile despre ce este sau ce ar trebui să fie un jurnal sunt multe și diferite, după cum mulți sunt și cei care au acceptat să vadă în jurnal *un bun prieten* (Octav Șuluțiu), *un tovarăș drag, singurul meu prieten cu adevărat, un prieten care tace ...*

¹ Liviu Rebreanu, *Jurnal*, București, Editura Minerva, 1984, p. 1.

² Marin Preda, *Jurnal intim*, București, Editura Ziua, 2004, p. 15

³ Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim*, vol. I, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001, p. 55.

⁴ Eugen Ionescu, 1937, în *Ficțiunea jurnalului intim*, vol I, de Eugen Simion, p. 5

care nu spune nimănui nimic (Pavel Dan), având rolul de a ajuta memoria, de a fi un barometru moral, o formă de salvare sau o cronică a micilor evenimente.

Cunoscând această diversitate de opinii (lucru mărturisit în prefața, intitulată *Jurnalul în ploaie: Generalități*) Marin Sorescu își numește jurnalul *Romanul călătoriilor*. Și considerând că trebuie să mai dea o lămurire asupra acestui gen, pe care Eugen Simion îl definește precaut ca fiind *un contract al autorului cu sine însuși, un contract sau un pact de confidențialitate care, dacă nu este distrus la timp, devine public și forțează porțile literaturii*,¹ îl consideră *ceva ca jurnalul și ca romanul*.

Spre deosebire de alți autori de jurnale, Marin Sorescu și-a scris jurnalul cu dorința de a fi publicat, manifestând din această cauză reticență în confesiune: *Scriitorul nu poate fi exact în jurnalul său, în primul rând din cauza familiei și, în al doilea rând, din cauza impiegaților de mișcare. Soțiile sunt curioase ca niște impiegați, impiegații curioși ca o soție. Intuind aceasta, scriitorul – care, har Domnului, nu duce lipsă de intuiție – încearcă să pozeze, își simplifică viața sufletească până la Codul stării civile și renunță la tot ce ar putea deranja în dreapta și în stânga. Și atunci de ce să mai scrie?*² se întreabă Marin Sorescu, asociind curiozității soțiilor, pe aceea mult mai periculoasă, a securității.

Și atunci jurnalul *ca document <abisal> al personalității în desfășurare* i se pare o formulă de neacceptat. În prefața amintită, Marin Sorescu se declară adeptul jurnalului *ca document de însoțire*, cel mai bun empla fiind jurnalul lui Maiorescu, zice el, pentru că este *telegrafic*, înregistrând *temperatură, telegrame, ore de întâlniri, numele celor cu care a luat masa, feluri de bucate ... Toate aceste mărunțișuri și amănunte (adunate în timp), creează vuietul colosal al unui grohotiș, alunecând pe un munte: o puternică senzație de viață, de adevăr și de mișcare*.

Mărturisindu-și tranșant părerile despre jurnal, Marin Sorescu ne declară că nu este adeptul jurnalului care vrea să devină literatură: *...pe mine nu mă interesează jurnalul care devine literatură. Ori, ori ... Literatura îmi place separat. Jurnalul mă interesează, așa cum spuneam, ca document și ca autenticitate*.

După cum înțelegem, Marin Sorescu nu este dispus la confesiuni *intime* și vinovați de acest lucru sunt, în viziunea autorului, *civilizația și curioșii*. Ne întrebăm atunci dacă mai poate fi vorba în jurnal de două personaje, despre a căror existență pomenește Eugen Simion: *unul care iese în față, ca emblemă a autorului (imaginea lui publică, reprezentativă), și altul care se ascunde printre rânduri*.³ Pe ultimul trebuie să-l ghicești, sau cum spune criticul, trebuie să-l prinzi la o cotitură a textului.

În jurnalul său, îl aflăm pe Marin Sorescu, Poetul, Romancierul, Dramaturgul plimbându-se cu geamantanul în mână prin lumea largă, invitat la congrese sau colocvii internaționale.

¹ Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim*, vol. I, p. 18

² Marin Sorescu, *Jurnal. Romanul călătoriilor*, București, Editura Fundației Marin Sorescu, 1999, p. 7.

³ Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim*, vol. I, p. 10

Între aceste peregrinări prin lume, el poposește și pe Valea Tarcăului, prin Maramureș, se plimbă prin Oltenia sa natală sau *se uimește din tălpi până-n creștet* de mănăstirea de la Curtea de Argeș. *Toate drumurile mă enervează. Chiar și cele care duc la Roma. Orice ședere acasă mă enervează, n-am stare și aș vrea să plec pe toate drumurile. Odată văzut cu geamantanul în mână, mă liniștesc brusc și nu trebuie decât să-mi arăți direcția unde aș vrea să mă duc, și mă duc întins. Pe jos, cu avionul, cu trenul, cu căruța cu teleguța. Plec cu plăcere (enervat însă), și mă întorc cu aceiași plăcere (enervat însă), oriunde și de oriunde.* (p. 215)

Deși mărturisește că *scriind despre un oraș te analizezi totodată pe tine* (p. 92). Omul Marin Sorescu nu se lasă analizat în *romanul călătoriilor*, poate pentru că *o ciocănitoare dă cu pietre în sufletul meu, care face el însuși cercuri concentrice, tot mai mari, până cuprind tot lacul, mă confund cu pădurea și cu corăbiile cu pânze* (p. 91).

În timp ce *eul profund* (omul care scrie) se plimbă, observând cu atenție *oameni și locuri*, neuitând nici modul parabolic de a povesti al poetului (*Gerald Bisinger, înarmat cu binoclu italian, scrutează orizontul, spre a descoperi de unde vin noile drumuri în literatură* - p.94), *eul biografic* (omul care trăiește în umbra operei) se ascunde, împiedicându-ne să aflăm câte ceva și despre *revelațiile vieții*, ale unei mari personalități publice ca Marin Sorescu, nu de alta, dar chiar el mărturisește că jurnalul nu trebuie scris chiar de oricine.

În *Dialog într-un act* cu Max Frisch (adeptul unui jurnal de *formă prescurtată, telegrafică* în care își notează ideile *în vederea neuitării lor*) Marin Sorescu consemnează faptul că acesta face o deosebire între jurnalul intim și cel încredințat tiparului, că jurnalul intim *e mai intim*, reprezentând *viața mea privată, care nu poate să intereseze marele public*.

Ne-am fi așteptat ca poetul român să fie de acord cu ideile scriitorului străin, având în vedere că și el crede cam același lucru că *m-am ferit și de jurnal și de mărturisiri*.

Din acest interviu aflăm totuși că Marin Sorescu apreciază foarte mult jurnalul lui Tolstoi, tocmai pentru că scriitorul rus trece acolo scăderile, greșelile sale, crizele, frământările de conștiință, adică exact ceea ce Sorescu a evitat cu bună știință să facă în jurnalul lui. Ba, mai mult, îi explică jovial lui Max Frisch: *Aș ține și eu un jurnal, dar mi-e teamă că se citește* (p.255).

Conștient că *tot scriitorul român ar dori să aibă un jurnal*, Sorescu se întreabă *cine să i-l scrie și cine să i-l păstreze?*, pentru că el recunoaște mai în glumă, mai în serios: *Nu sunt în stare să am un program fix, zi de zi, ori dacă îl am, nu-l scriu, pierd foaia* (p. 214).

Evocând o amintire din copilărie, când văzuse niște pagini de jurnal, împrăștiate pe caldarâmul unui orașel de provincie, vrea să ne convingă și să se convingă, în același timp, de zădărnicia acestui gen de scriitură, lăsat mai mult în seama tinerelor romanțioase din târgurile de provincie: *Copil fiind, am citit pe caldarâmul unui orașel din Oltenia pagini răzlețe, scrise caligrafic, <pentru eternitate>, de nu știu ce mână încrezătoare în destin. Ploua și literele intrau unele*

în altele, curgând la vale. N-a fost o viziune în stare să te încurajeze în ale scrisului ... (p. 9).

Jurnalul lui este un jurnal al însemnărilor de călătorie, *un jurnal necontemplativ și nelivresc. Am venit să pun piciorul, să pun mâna, să pipăi, să gust, să miros. Un jurnal al cerului gurii, al buricelor degetelor și al tălpilor.* (p. 203)

Înțelegem că agreează jurnalul de călătorie, că însemnările despre locurile gustate sau mirosite sunt scrise cu plăcere, însă ne atrage atenția că *cele mai bune jurnale de călătorie sunt, după părerea mea, cele total sterilizate de microbul literaturii* (p. 215), dându-ne ca emplu, dacă cumva nu am înțeles bine, *Însemnările zilnice* ale lui Maiorescu, *însemnări prescurtate, precise, utile.*

Se pare însă, că, și așa, jurnalul sau însemnările de călătorie, ca specie literară, au un mare defect, *te întâlnești prea des cu tine. Devii propriul tău personaj și te tot întâlnești cu tine până la năuceală. Ce-ai văzut tu, ce-ai gândit tu, ce ți s-a spus ție, ce-ai mâncat tu.*

Jurnalul lui Marin Sorescu poate fi înțeles și ca o nevoie de comunicare: *cine mai este capabil astăzi să mai asculte gândurile unui alt om?* (p. 245). La Ciudad de Mexico, la un festival de poezie este declarat *cel mai aplaudat poet de până acum*, în timp ce un ziar îi publică câteva poeme și un interviu. Cu toate că observă că publicul este *deosebit de călduros*, că îl cunoaște și îl simpatizează, deci, ne lasă să credem că se simte bine, peste o zi sau două face *teoria călătoriei*, în care scrie abătut, despre înstrăinare și oboseala călătoriilor.

Înstrăinare. Într-un loc străin nu mai ești tu însuși. Ești tu, plus acel loc străin, care „te strânge”, deci acționează asupra ta. (Cum necum). Fie că-ți place, fie că nu, are un efect asupra ta. Admiri, detești, ești entuziasmat, oftezi etc. De fapt, e locul acela care se pune în valoare, prin tine. Prin urmare, nu mai ești tu, în stare pură, tu cel adevărat. Prin urmare, călătorind, nu călătorești tu, călătorești peisajele, șoselele, podurile, stâlpii, livezile pe care le vezi. Prin urmare, tu acela care te știai, ai rămas acasă. Prin urmare, dacă tot nu ești tu, nu e mai bine să șezi acasă? Să nu mai înduri oboseala? Căci oboseala – și cheltuielile de nervi, transport și cazare, tu le suporți, tu cel propriu-zis (p. 212).

Marin Sorescu este original ca gândire și original ca limbaj. Iată, dar, cu ce seamănă întâlnirile poezilor la care participă de fiecare dată, venind *călare pe geamantan: Întâlnirile poezilor seamănă întrucâtva cu campionatele de tenis. Te duci pentru o săptămână, ți se face un program, vezi ce ți se arată, citești când ești programat, mai vezi un magazin de artizanat și abia dacă ai timp să măzgălești prietenilor, vineți de invidie, cartea ta poștală cu salutări din lume. N-apuci să vezi mare lucru, iar dacă vezi, n-apuci să meditezi, să vezi și alte lucruri și mai cu moș, alte întâmplări mai bălțate, unele peste altele – până se face un talmeș-balmeș și impresii* (p. 215).

Și dacă așa stau lucrurile, îl bate gândul să schimbe, fie prin îmbogățire, fie prin simplificare, impresiile despre vizita în Mexic. Dar, paradoxal și imprevizibil, Marin Sorescu se răzgândește, ca *esențele* la care ar fi trebuit să ajungă, să nu fie prea tari: *Fie transformând totul în poezie ... poeziile puteam însă să le scriu și la Bulzești, privind muncile agricole desfășurându-se în ritm susținut, pe deal sau la*

Craiova, în noua ceainărie de pe Calea Unirii, și nu mai băteam atâta drum. <Călătoriile>, vreau să spun, <sunt de proză și de dulce, șederile sunt de versuri și de post > (p. 216).

Marin Sorescu călătorește prin lume precedat de faima operei sale și animat de un sentiment patriotic autentic: *Firește nu sunt eu primul care citesc poezii în românește la Iowa. Dar auzind românește, aici, unde se rostesc, se cântă, se țipuresc ori se îngână atâtea limbi, aproape că mă înduioșez de propriul meu glas* (p. 50).

Pe alocuri, poetul Marin Sorescu își consemnează impresiile în versuri, cu aceeași originalitate și seriozitate mascată: *Veneția cu canalele sale / Pare o lucrătură în lână, moale, / Ca un pulover / Pe care o fată frumoasă / Cu picioare lungi, în mare, / Tot încearcă să-l scoată pe cap / Și i s-a-nțepenit în dreptul sânilor* (p. 103). Vizitând Suedia, se întreabă și ne întreabă nedumerit: *Un început sau un sfârșit de munte? / Un început sau un sfârșit de mare? / Un început sau un sfârșit de pământ?* (p. 82).

Imagini dintre cele mai insolite și mai amuzante în manieră tipic soresciană apar în jurnal datorită spiritului său de observație, curios și neobosit: *La marginea Marrakechului, pe buza deșertului, cămilele placide rumegă fete morgane. Sunt de fapt dromadere, fac dâră pe cer cu o singură cocoașă* (p. 217); *Mexicul o țară suită în pod. Un pod în semiobscuritatea regiunii <cele mai transparente>, unde te împiedici la tot pasul de străchini, oale, statuete holbate, baroce ori hieratice, figurine, cioburi de toate felurile ...* (p. 213).

Metaforic, reclamele marilor orașe par liane de culoare (p. 93), la Târgoviște palatul îi venea orașului ca o bijuterie sclipindă (p. 166), iar la Peștera Muierilor pereții picură asudați de învârtirea pământului, ori a aștrilor, noaptea (p. 147).

Marin Sorescu, scriitor ce cultivă paradoxul și *cuvintele mereu istețe*, nu putea să ocolească după cum se vede, utilizarea metaforelor sau a aforismelor: *Spania văzută fără o coridă – e ca și când te-ai întoarce de la mare fără să fi făcut baie* (p. 294); *Totul la maramureșeni e răspicat, de la horincă, un fel de whisky care nu îmbată, ci dă o lecție de luciditate, face ochii să sclicească, până la casele ascuțite cu turlele ca niște fuse cu zurgălăi* (p. 137). Dar imprevizibilul Marin Sorescu nu se dezmente nici acum, pentru că în timpul vizitei în Mexic notează ferm, parcă dorind să ne amintească, dacă am uitat cumva, că jurnalul lui este *nelivresc* și își propune *să nu mă las târât în erudiție, aforisme și metafore* (p. 203), reproșându-și că n-are disciplina lui Giurescu, care la Seattle nota *numele restaurantului unde a mâncat, ce a mâncat* sau pe aceea a lui Mircea Eliade.

Inutil să mai punem întrebarea dacă Marin Sorescu ar fi putut scrie ceva fără *microbul literaturii*.

Fie că sunt ironice sau parodice, *însemnările de pe retină* ale lui Marin Sorescu sunt originale, clădite pe observație, pe descrieri de medii și comportamente umane, *cu strălucire stilistică de la început până la sfârșit*.¹

¹ Eugen Simion, *Scriitori români de azi*, vol. I, București, Editura Cartea Românească, p. 301.

A călătorit cu plăcere, uimindu-se de minunile lumii și uimindu-ne cu imaginile ce i s-au lipit pe retină, într-un mod original și caracteristic: *Aerul dansează încins de cele trei sute de zile pe an de soare torid; și te miri cum sub o asemenea cupolă de foc albastrui s-a putut întemeia o așezare fără seamăn* (Marrachech, p. 217).

Ironia, cu care mângâie cuvintele, este prezentă și când se simte tentat să-și facă autocaracterizarea: *eu, când nu am nici o treabă, nici nu pot scrie: Trebuie să fiu foarte ocupat, să nu-mi văd capul de treburi, ca să pot să mă așez și la masa de lucru. Atunci mă plâng că nu am condiții, că nu mai pot, o să-mi iau câmpii, m-am astenizat etc. Dar scriu.* (p. 46).

Călătorind *cu cravată sau fără cravată*, în țară sau în străinătate, Marin Sorescu și-a arătat, cu voie sau fără voie, sensibilitatea de artist a sufletului care nu pierde ocazia să *prindă aripi* ori să trimită acasă *un mesaj mut din partea cotloanelor străbătute cu pasul, din partea munților atât de iscusiți într-ale frumuseții și măreției*.

Neavând *prea mare încredere în aparatele de fotografiat* pentru că *filmul se mai voalează*, Marin Sorescu închide ochii pentru a-și pregăti retina pentru frumuseți. *Să ne țină Dumnezeu retina proaspătă ca acum, să pot face însemnări până la capăt pentru volumul intitulat chiar așa, <Însemnări de pe retină>* (p. 144).